

Martin Nodl, *Dějepisectví mezi vědou a politikou. Úvahy o historiografii 19. a 20. století,*

Brno 2007, Centrum pro studium demokracie a kultury, 264 s., ISBN 978-80-7325-112-3

Martin Nodl shrnul do své nové knihy soubor dříve již vydaných (z výjimkou jedné) statí týkajících se dějin dějepisectví. U takového typu publikace se recenzent zákonitě musí ptát, zda nový celek přináší „přidanou hodnotu“ k již uveřejněným příspěvkům, zda je připravené souborné vydání nějak konceptuálně propojené nebo zda je jen výsledkem pragmatické publikační praxe, která má za cíl připsat autorovi v historické obci tolik ceněné monografické dílo. Téma dějepisectví středověku skýtá mnoho možností konceptualizace a současné bádání o dějinách dějepisectví přináší inspirace vedené nejen směrem ke kritické analýze disciplinárních diskurzů, analýze komunikačních sítí, legitimizačních strategií oboru apod., ale i k sociálně historickému pojetí distribuce vědění či formování historických kultur. Jak si v tomto světle Nodlova práce stojí?

Předem je nutno poznamenat, že „předmluva a poděkování“ nás hned na začátku od jakéhokoli hledání výchozího konceptu odvádí. Nechci autorovi upírat právo (či povinnost) poděkovat v úvodu osobám, kterým se cítí při vzniku publikace zavázán. Avšak za přinejmenším nešťastnou bych v žánru publikace tohoto typu považoval autorskou strategii „osobního vyznání“ stavějící autora do centra emoční sítě mnoha současných (i zesnulých) českých historiků. Podobně, a ještě více nešťastně, působí závěr práce, který má dát vysvětlení souvztažnosti textů. Stať pod programovým názvem *Dějiny dějepisectví jako ego-histoire* přináší bohužel, kromě krátkých poznámek o genezi textů, především výpověď o „přitahování“, „fascinaci“, „trýznivých vztazích“, „okouzlení“, „souznění“, „vnitřních potřebách“ a „vnitřním chvění“ autora a jen okrajově zmiňuje některá teoretická východiska, která však nijak neargumentuje a neuvádí do vzájemné souvislosti. Jako příklad lze uvést tvrzení, které je zde jedinou zmínkou o pojmu politiky z titulu knihy, který má zahrnovat „vliv společnosti (...) na konkrétní podobu prací [historiků] na jejich metodologická východiska a způsoby interpretací“, a ty pak nejsou, „ač o to mnozí z historiků zmiňovaných v této knize vehementně usilovali, hodnotově neutrální“ (s. 235). Není snad nutno dodávat, že pojem politiky by měl být chápán podstatně strukturovaněji, obzvláště dává-li mu Martin Nodl v knize natolik důležité místo. Stejně tak problém vztahení k hodnotám zde působí spíše jako výkřik do tmy a bez uvedení adekvátního weberianského kontextu (a případně i jeho zpochybňujících kritik) nepatřičně zjednodušuje jedno ze základních témat teoretické reflexe historické vědy. Příkladem až aforisticky formulovaných výroků pak může být z ničeho

nic se vynořivší závěrečné prohlášení o potýkání se s „udržováním mýtu o kauzalitě dějin, v níž nevěřím a před níž dávám přednost náhodě a svobodné vůli malých a i velkých dějinných aktérů“ (s. 240). Nejenže takto postavené tvrzení neumožňuje vůbec diskusi o otázce kauzality, ale také je v rozporu se samotným autorem praktikovaným přístupem v jednotlivých studiích knihy. Při takové absenci teoretické reflexe vlastního pojetí „dějepisectví mezi vědou a politikou“ se pak musím ptát, zda nejde v případě této knihy opravdu jen a pouze o soubor heuristických studií k jiným autorovým dílům?

Jakkoli by se mohlo na základě uvedeného zdát, má odpověď na tuto otázku nebude jednoznačně kladná. Jednotlivé studie přinášejí zajímavé dílčí analýzy, které však knihu nepropojují do jednotného konceptuálního celku. S trochou nadsázky by se dalo říci, že to právě nejsou ony pasáže, přinášející nové pohledy na dějiny dějepisectví, které by dávaly knize jednotný koncept, ale naopak ty ostatní, které se spíše pohybují na rovině sice důkladné, ale přece jen v zásadě deskriptivní rovině heuristické práce.

Knihy rozdělená do tří částí zahrnuje vcelku široký záběr jak chronologický, tak teritoriální. Časová linie „příběhu medievistiky“ je vedena od „zrodu“ (F. Palacký, V. V. Tomek) přes peripetie první třetiny 20. století (studium hospodářských a sociálních dějin) a poválečného vývoje (marxistická medievistika) až k vyvrcholení v aktuálních „inovacích a inspiracích“ (prosopografie, mikrohistorie, historická antropologie). Není přitom jisté náhodou, že poměr mezi „domácím“ a „zahraničním“ odpovídá chronologické linii s důrazem na českou národní historiografii na počátku, medievistiku českou a německou v českých zemích a středoevropském prostoru v pozdější době, západoevropské inspirace poválečné historiografie a soudobou mezinárodní diskusi mezi různými národními historiografickými tradicemi v době nejnovější. Toto kontinuální propojení, ostatně autorem v knize nereflexované, naznačuje však spíše cosi o sebeidentifikaci současné české historické vědy obecně. Je však nutné připomenout, že takový rámec příběhu „české historické vědy“ není zdaleka jediný možný.

V úvodní studii M. Nodl řeší nejprve problematické postavení V. V. Tomka v reflexi české historiografie, aby se následně pokusil zhodnotit vztah Palacký versus Tomek méně konfliktním způsobem, než tomu tak tradičně bylo. Již tato první stať obsahuje autorovu „implicitní teorii“ dějepisectví, vědy a politiky a příkladné formulace této (v textu) skryté představy, která pak vyplouvá na povrch v dalších kapitolách knihy. Když Nodl konstatuje, že vedle „stýkání“ existovalo mezi Palackým a Tomkem také mnoho „zásadních odlišností“, tvrdí, že se tak dělo na rovině „společensko-politických postojů“, „vztahu k dějepisné práci“ a „badatelské dílny“. V zápětí dodává, že právě třetí rovina „po mém rovněž subjektivním soudu staví Tomka nikoli jen vedle, nýbrž i o krok před Palackého“ (s. 16). Základem této představy, která podobně vyčnívá na mnohých jiných místech knihy, je chápání his-

torické vědy jako pole vědění odehrávající se na třech rovinách vztahů: společnost versus historici (ideologický vztah určovaný politickou situací), historici vůči sobě navzájem (v rámci „historické obce“) a historik a jeho vlastní „badatelská dílna“. Toto strukturované pojetí je jistě netriviální a legitimní, má však některé problematické body. Především jde o propojení jednotlivých rovin. V analýzách Nodl postupně konkretizuje jejich podobu. První rovina je naplněna rolí nacionalistické, resp. komunistické ideologie. Druhá rovina zahrnuje především institucionální vazby historické vědy, tj. problém formování historie na pražské univerzitě, resp. v kontextu rakouských a německých podmínek a regionálního bádání a v poválečné době vznik Historického ústavu v rámci Československé akademie věd. Značná pozornost je však také věnována postavení vybraných individualit v historické obci. V tomto směru vyvstává v knize velmi zřetelná linie, která by dokonce mohla být pro Nodlovu práci považována za ústřední, a to řada historiků se „zvláštním vztahem k autorovi“ (srov. výše citovaný závěr knihy jako ego-histoire): Tomek – Mendl – Graus – Ginzburg. Sleduje-li Nodl tento aspekt, dostává se na mnoha místech do nepatřičných psychologizací, které zbytečně odvádějí pozornost od jinak zajímavých analytických pasáží (například některé psychologizující spekulace týkající se F. Grause). Podobně na některých místech (zejména v případě Tomka a Palackého) využívá psychologizující argumentace v případě analýz třetí roviny – „badatelské dílny“ historiků. Ta je však především naplněna rozbory přístupů historiků, škol či badatelských směrů ke konkrétním problémům medievistického bádání, které jsou pro současnou medievistiku bezpochyby důležité, součástí nově pojatých dějin dějepiscevtví se však mohou stát jen v kontextu předchozích dvou rovin nebo v kontextu současných teoretických a metodologických diskusí, které z nich vycházejí nebo na ně navazují. A právě zde se projevuje výše naznačený hlavní problém Nodlový práce. Z hlediska rozsahu celé knihy jsou převažující poměrně rozsáhlé pasáže důkladně seznamující s tzv. mladší německou historickou školou v Německu a jejím vlivu ve Vídni i v Praze, s názory Bedřicha Mendla, s díly Kalivodovými a Grausovými, ale i velmi přehledově s některými historiky školy Annales nebo naopak velmi podrobně s prosopografickými výzkumy a školami mikrohistorie (seznámení s historickou antropologií, přestože je jmenována, úplně chybí!). Na všech těchto místech se setkáme s podrobným přehledem děl jmenovaných historiků, shrnutím jejich obsahu, využitých postupů a případně „zhodnocení jejich přínosu“ nebo „kvality“, které má však většinou podobu jen jakéhosi srovnání s nerefektovanou ideální představou oné „badatelské dílny“ historika. Příkladů takových soudů by bylo možné uvést více. Kromě citovaného postavení Tomkova z hlediska jeho „badatelské dílny“ „o krok před Palackým“ hodnotí Nodl například podobně pražské německé právní dějiny jako jedny z „nejrozvinutějších a kvalitativně velmi vysoko stojících historických oborů“ nebo se snaží zhodnotit Mendlovu „badatelskou dílnu“ z hlediska jeho znalosti „soudobých analytických

výzkumů“. O autorově představě „badatelské dílny“ nám také mohou něco napovědět poznámky o relativním přínosu „pramenně bohatých příkladových studií o venkovském prostředí“ z 50. a 60. let oproti „tezovitě postaveným syntetickým pracím, nahlíženým makropohledem, jež se snažily skládat ideální, předem známou mozaiku“ (s. 149), nebo jedna rozsáhlá poznámka o práci Clifforda Geertze (s. 211–212), která se poněkud nepřehledně snaží definovat „vztah historika a antropologa“ se závěrem, že antropolog se „může do této [studované] kultury skutečně ponořit a přijmout ji za vlastní (...) avšak historik se takového přístupu musí co nejlépe vyvarovat, protože by pak do svých interpretací pramenů vznášel své osobní, podprahové a symbolickými významy naplněné zkušenosti“. Všechny tyto ukázky poukazují k jisté představě „badatelské dílny“, jež v kontrastu k hlavní tezi knihy představuje jakousi svébytnou oblast historikovy práce, která se přinejmenším ideálně vymyká onomu propojení metod, disciplinárního diskurzu a ideologického kontextu historického psaní.

Nodlovy studie jsou však naopak nejzajímavější, když se pomocí analytických sond snaží proniknout právě do komplikovaného přediva vztahů, které zmíněné roviny propojují. Tak se ve studii o Tomkovi naskýtají otázky po vztahu jeho „objektivismu“ vůči procesu ustavování historické vědy v druhé polovině 19. století jako pole vědění formovaného v kontextu státem garantovaného univerzitního prostředí, které se v českém prostředí dostává do výrazného napětí s národně etnický definovaným chápáním dějin. Obdobně produktivním směrem se, podle mého názoru, ubírá Nodlova analýza německé meziválečné medievistiky, která se pokouší zapojit kromě sledování tematického a metodického zaměření prací v Praze působících německých historiků i rozbor jejich působení na univerzitě v podobě přednášek a jejich podílu na obsahu disertačních prací. Jakkoli je potřeba souhlasit se závěry Pavla Koláře, který recenzoval původní vydání zmíněné studie, že podrobnější analýza by měla vést k detailnějšímu pojmovému a narativnímu rozboru, který by kontextualizoval dotyčné bádání vzhledem k dobovému ideologickému aparátu,¹ naznačuje zde Nodlův přístup alespoň propojení mezi výše popsanou druhou a třetí rovinou vztahů. Ne nepodobným směrem vedou Nodla otázky nad recepcí francouzské historiografie v českém prostředí, když vznáší hypotézu o etatistické povaze moderní německé, resp. české historické vědy. A rovněž i některé postřehy týkající se poválečného husitologického bádání poukazují

1 PAVEL KOLÁŘ, *Dějiny historické vědy. Normativní příběh vlastního oboru nebo reflexivní dějiny kulturní praxe? Nad sborníkem Německá medievistika v českých zemích do roku 1945*, Dějiny – Teorie – Kritika 1/2006, s. 87–102.

k možným interpretacím propojení tematicko-metodické stránky historických textů s institucionální praxí a s vytvářením specifického historicky definovaného ideologického diskurzu.

V závěru Nodl konstatuje, že kniha „reprezentuje devět různých způsobů přemýšlení o podobě a proměnách traktování sociálních dějin pozdního středověku ve druhé polovině 19. a v celém 20. století“ (s. 240). Vzhledem k výše uvedeným kritickým poznámkám by však bylo příhodnější označit její vyznění spíše jako jeden dominantní „způsob přemýšlení“ zakotvený v důkladné heuristické práci k dějinám středověku s několika sondami do vztahů dobových ideologických kontextů, metodických reflexí a formování disciplinárního diskurzu jako sociální praxe.

Karel Šima